

Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2026/1

Szakmai védnökök
Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

Szerkesztők
Bozsoki Petra
Kucserka Zsófia
Laczkó András
Pálffy Eszter
Pap Balázs
Szatmári Áron

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora
Maczelka Csaba

Tördelőszerkesztő
Pap Balázs

Borítóterv
Simor Kamilla

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi
Tanszék vezetője (7624 Pécs, Ifjúság útja 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

TARTALOM

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

HAJDU ILDIKÓ

Auktorolvasás a jezsuita gimnáziumokban a 17. század derekán

Források Gyöngyösi István és Esterházy Pál retorikai műveltségéhez 9

KUCSERKA ZSÓFIA

Barátság és didaxis a *Fanni'* hagyományaiban 59

KRITIKAI LAPOK

LENGYEL IMRE ZSOLT

Derű és árny – avagy: kik voltak a Wohl nővérek?

Mészáros Zsolt, *Irodalom, sajtó, szalon a 19. század végén: A Wohl nővérek munkássága*, Bp., Ráció, 2025. 77

LACZHÁZI GYULA

Murányra fel!

Pálffy Eszter, *Századok szerelme: A murányi várfoglalás története és Széchy Mária alakja a 17–19. századi magyar irodalomban*, Bp., Reciti, 2024 (Irodalomtörténeti füzetek, 191). 87

FILLÉRTÁR

LENGYEL RÉKA

Egy kiadatlan verses enciklopédia a reformkori magyar tudományos nyelv peremén

Jacques Delille *Les Trois Règles de la nature*-je Sebestyén László fordításában 95

Sebestyén László: *[Előljáró Beszéd]* (Közzéteszi Lengyel Réka) 107

LUKÁCS LAURA KLÁRA

Kötélverőnő karddal

Louise Labé levele a lyoni hölgyekhez 119

Louise Labé M. C. D. B. L.-nak (Lukács Laura Klára fordítása) 129

LOVAS BORBÁLA

Mária Terézia és Körmöczy József

Egy unitárius halotti búcsúztató a katolikus uralkodó emlékére 131

Körmöczy József 1781-ben, az ádamosi unitárius templomban elmondott halotti búcsúztatója

Mária Terézia halála alkalmából (Közzéteszi Lovas Borbála) 139

A tanulmányok összefoglalói / Abstracts 151

A lapszám szerzői 153

Laczházi Gyula

Murányra fel!

PÁLFY Eszter, *Századok szerelme: A murányi várfoglalás története és Széchy Mária alakja a 17–19. századi magyar irodalomban*, Bp., Reciti, 2024 (Irodalomtörténeti füzetek, 191), <https://www.reciti.hu/2024/8655>.

Wesselényi Ferenc murányi kalandja, azaz a murányi vár csellel való elfoglalása és ezáltal Széchy Mária kezének elnyerése már a korabeli közvéleményt is élénken foglalkoztatta. Az 1644-ben lezajlott események megörökítését francia útirajzban, német röplapon vagy Kemény János önéletírásában is megtaláljuk, de a politikát és a szerelmet ötvöző történet legnagyobb hatású feldolgozását Gyöngyösi István 1664-ben megjelent *Márssal társolkodó murányi Vénusa* adta. A kalandos várfoglalás iránti érdeklődés azonban nem múlt el a 17. századdal, és túlélte Gyöngyösi költői hírnevének megfakulását is: a 19. században számos jeles költő dolgozta fel a maga módján a témát, köztük Petőfi Sándor és Arany János is. Ez az összefüggés jól ismert a magyar irodalomtörténetben, azonban a murányi várfoglalásról szóló művek értelmezésére, a recepció behatóbb vizsgálatára eddig aránylag kevés kísérlet történt. Pálffy Eszter könyve a kérdéskör átfogó, monografikus feldolgozása, mely a hagyományozódás különböző rétegeit igyekszik megvilágítani és egységben láttatni. A murányi várfoglalás évszázadokon átívelő népszerűségére tekintettel mondhatjuk, hogy a *Századok szerelme* témaválasztása nemcsak motivált, de kutatástörténeti hiányt is pótol.

Pálffy Eszter könyvének alapja egy 2019-ben a Pécsi Tudományegyetemen megvédett doktori értekezés. E sorok írója – mint az értekezés egyik bírálója – már az első, nagyon színvonalas változatot is ismerhette, a könyv megjelenésekor azonban örömmel regisztrálta, hogy a szerző több új fejezettel is bővítette munkáját, miközben egyes részeket elhagyott az értekezésből. A könyv így valóban a doktori tézis továbbfejlesztett, továbbgondolt változata, mely a kiegészítéseknek és módosításoknak köszönhetően sokkal egységesebb arculatot mutat.

A magyar irodalomtörténeti gyakorlat szokásrendjét tekintve üdítően bátor döntése a szerzőnek, hogy „rég magyaros” és „klasszmagyaros” illetékességi területen egyaránt mozog, a Gyöngyösi-műről és a 19. századi, Murány-tematikájú művekről egyaránt van lényegi mondanivalója. A könyv címe – *Századok szerelme* – játékosan talán erre a kettős, több évszázad iránti nyitottságra, elköteleződésre is utal, miközben a Wesselényi Ferenc és Széchy Mária történetéről szóló beszámoló Jean de Laboureur francia diplomata elragadtatott szavait – az évszázad szerelme

– kiterjeszti a 19. századra is. Ugyanakkor az, hogy az értekezés tág időintervallumot ölel fel, azzal a következménnyel is jár, hogy nem törekszik a téma teljes körű feldolgozására. Egyrészt nem tekinti céljának, hogy valamennyi, a murányi várfoglalással és Széchy Máriával kapcsolatos művet feldolgozzon, másrészt nem tekinti feladatának azt sem, hogy egyes művekről, így Gyöngyösi *Murányi Vénusáról*, minden szempontból átfogó elemzést adjon. Az egyes fejezetek sokkal inkább új, friss belátások megfogalmazására törekszenek.

A kötet első nagyobb tematikus egységében Gyöngyösi István *Murányi Vénusával* kapcsolatos gondolatmeneteket olvashatunk. Gyöngyösi István munkássága iránt az utóbbi évtizedekben növekvő érdeklődés tapasztalható, mint azt műveinek újbóli kiadása, számos újabb interpretáció és lényeges filológiai felismerés jelzi. Pálffy Eszter könyve ezekhez az újabb fejleményekhez is kapcsolódik, sőt éppen a legújabb felismerések, az azokból következő tanulságok levonása tette szükségessé disszertációja Gyöngyösi-fejezetének átdolgozását. A Gyöngyösi-kutatásban ugyanis az utóbbi években olyan eredmények születtek, amelyek alapvetően változtatták meg a költőről és műveiről való gondolkodásunkat. Népszerűsége dacára Gyöngyösi István életéről, különösen annak korai szakaszáról sokáig nem rendelkezünk megbízható ismeretekkel. A 17. századi Felső-Magyarországon több Gyöngyösi István is élt, s a kutatók sokáig összekeverték őket, ily módon egy köznemesi származású, protestáns, de élete végén katolizáló Gyöngyösi alakját rajzolva meg. Tusor Péter kutatásainak köszönhetően ma már tudjuk, hogy a valószínűleg 1637-ben született Gyöngyösi mindig is katolikus volt, és a nagyszombati gimnáziumban, illetve egyetemen folytatott tanulmányokat. Az újabb kutatások nemcsak a szerző életére, de műveinek sorsára is új fényt vetnek. Hosszú ideig az a kép élt az irodalomtörténetben, hogy Gyöngyösi költeményei a 18. században rontott, torzított változatban jelentek meg. Latzkovits Miklósnak köszönhetően ma már világosan látjuk, hogy a költő előszeretettel dolgozta át verseit, s ezért azok némelyike több szövegváltozatban maradt fenn. A *Századok szerelme* Gyöngyösi-blokkjának mindkét nagyobb egysége reflektál ezekre az újabb eredményekre, saját téziseit azokhoz kapcsolódva fogalmazza meg.

A Gyöngyösi-blokk első része az eredetileg 1664-ben kiadott mű 1702-ben megjelent második kiadására vonatkozó kutatások eredményeit tartalmazza. Pálffy Eszter Latzkovits Miklós újabb felismeréséhez kapcsolódva elveti azt a Badics Ferenc által megfogalmazott és később általánosan elfogadottá vált feltevést, hogy az 1702-es kiadás az eredeti rontott szövegű változata lenne, s hogy a szöveg rongálásáért Tétsi Zakariás lenne felelős. Latzkovits érvelését elfogadva Gyöngyösit tekinti felelősnek a második kiadás szövegében megfigyelhető elhagyásokért és bővítésekért. Ugyanakkor alaposan megvizsgálja, mi tudható az 1702-es kiadásban Gyöngyösit magasztaló verset megjelentető Tétsi N. Zakariásról, s ami ennél is fontosabb, nagy erőfeszítéseket tesz a második kiadást megjelentető nyomda azonosítására. A betűtípus, az iniciálék, a díszítő elemek vizsgálatával meggyőzően bizonyítja, hogy a kiadvány a kolozsvári unitárius nyomdában látott napvilágot, amelynek vezetője 1702-ben Heltzdörffer Mihály volt. Maga Pálffy is jelzi, hogy nyomozása eredménye további, még megoldandó kérdéseket vet fel. Milyen kapcsolat volt Gyöngyösi Ist-

ván és Heltzdörffer Mihály között? Miért jelent meg a református Tétsi N. Zakariás verse az unitárius nyomda kiadványában? Egyelőre nem tudjuk.

A Gyöngyösi-blokk másik súlypontját a *Murányi Vénus* és az udvariság kapcsolatának elemzése adja. Olyan kérdésről van szó, amely a szakirodalomban már korábban is meglehetősen árnyalt kifejtést kapott. Pálffy Eszter az eddigi megfigyeléseket azáltal gazdagítja, hogy az udvarisághoz köthető fogalmakat szem előtt tartva részletesen összeveti Csáky István 1674-ben Lőcsén kiadott *Politica philosophiai Okoskodás-szerint való rendes életnek példája* című traktátusát Gyöngyösi költeményével, és meggyőzően tárja fel a két mű közötti tematikus párhuzamosságokat. A Csáky-szöveg alaposabb tanulmányozásának szükségessége mellett érvelve teljes joggal veti fel, hogy Gyöngyösi aligha olvasta Baltasar Graciánnak a szakirodalomban az udvarisággal kapcsolatban gyakran említett kézikönyvét, s joggal hangsúlyozza, hogy a Gyöngyösihez hasonlóan a jezsuitáknál tanult Csáky műve közelebbi kontextusként szolgálhat a *Murányi Vénus* értelmezéséhez.

A könyv második nagyobb egysége a Wesselényi Ferenc és Széchy Mária közötti szerelem történetének 19. századi feldolgozásait tárgyalja. A Gyöngyösi-szakirodalomban ismert ugyan, hogy a témának számos feldolgozása volt, de valószínűleg manapság igen kevesen olvassák el ténylegesen e műveket. Pálffy Eszternek kétségtelen érdeme, hogy a mára az irodalomtörténeti tudat peremére szorult szövegekre irányítja a figyelmet, s alapos, több szempontú elemzésüket adva helyezi el őket a recepció történetében.

A 19. századi feldolgozások általános jellemzőjének az mutatkozik, hogy a recepció elszakad Gyöngyösitől, aki ekkorra nagyrészt elvesztette hajdani költői megbecsültségét, s hogy a Gyöngyösinél még egyenrangú két főszereplő közül egyértelműen a férfias vonásokkal rendelkező nőként interpretált Széchy Mária kerül a középpontba. A 19. századi szövegek tárgyalásában ezért a férfias nő irodalmilag konstruált alakjának problémája kap meghatározó szerepet.

Mint arra Pálffy határozottan rámutat, a szóban forgó tematikus átalakulásban kulcsszerepe volt Mednyánszky Alajos *Brautwerbung* című, először 1817-ben megjelent német nyelvű elbeszélésének, amely magyar fordításban is hozzáférhető volt a 19. századi írók számára (*Mátkásítás*). Pálffy nem pusztán konstatálja ezt az irodalomtörténeti tényt, hanem a *Brautwerbung* keletkezésének árnyalt kontextualizálását is adja, továbbá Joseph Heinrich von Collin *Bianca della Porta* című darabjában azonosítja Mednyánszky fő ihletforrását a női alak megformálása tekintetében, rámutatva egyúttal a *Brautwerbung* és a korabeli német irodalom közötti tematikus kapcsolódási pontokra is. Meggyőzően bizonyítja, hogy Mednyánszky műve a német korai romantika, illetve a gótikus regény tendenciájával mutat rokonságot, s hogy Széchy Mária alakjának megformálásában a két nem viszonyának kérdése tematizálódik.

Kisfaludy Károly Széchy Mária-drámájának elemzésében a férfias nő problematikájának elemzése társadalomtörténeti aspektussal egészül ki. Jürgen Habermas és Niklas Luhmann szociológiai elméletei alapján Pálffy a 19. század meghatározó társadalmi újdonságaként a magán-, illetve a közügyek szférájának elkülönülését

nevezi meg, s ebben a kontextusban helyezi el Kisfaludy drámáját is, hangsúlyozva, hogy Széchy Mária csak mint a közügyek képviselője vesz fel férfias attitűdöt. Mária mind Mednyánszky, mind Kisfaludy értelmezésében olyan nő, aki eltávolodott neme igazi lényegétől, de akit a szerelem visszavezet nőiségéhez. A magán- és a közélet elkülönülése egyúttal e művek olyan jellemzőjének mutatkozik, amely elkülöníti őket Gyöngyösi 17. századi *Murányi Vénusától*. Pálffy megfogalmazása szerint a Gyöngyösi-műben Széchy Mária „grófi családból származó özvegyasszony, akit érdeke egy hasonlóan nemes figurához, Wesselényi Ferenchez fűz”, s éppen ezért nincs külön köz- és magánérdeke. (138.) Ez kétségtelenül igaz, de mégis, érdemes lett volna a kérdésnek ezt az aspektusát valamivel alaposabban is megvizsgálni. Egyrészt, mert Pálffy e ponton némileg összemossa a valós Wesselényi Ferenc és Széchy Mária házasságát, amely minden bizonnyal érdekházasság volt, illetve a házassághoz vezető történet Gyöngyösinél olvasható fikciós, költőileg átalakított változatát. Utóbbiban a két főhős közötti viszony szenvedélyes szerelemként ábrázolódik, s csak néhány utalás jelzi, hogy az események alakulásában az érdek is közrejátszik. Horváth János találó megfigyelése szerint a *Murányi Vénus* sajátossága éppen a különböző értelmezési lehetőségek egymásmellettségében keresendő: „mintha nem anyagi érdek, hanem a szerelem – mintha nem a szerelem, hanem politikai rugók mozgatnák stb.”¹ Másrészt pedig megfontolandó lenne, hogy a magánjellegű érzelmek és a kötelességek vagy társadalmi elvárások ellentéte olyan probléma, amelynek irodalmi ábrázolására a kora újkorban is számos példát találni. Így például Gyöngyösi Kemény-eposzában a főhős számára lelki konfliktus forrása, hogy szíve szerint Lónyay Anna mellett maradna, míg a kötelesség a hadakozásba szólítja. De hasonlóképpen a *Szigeti veszedelem* Delimánjának is választania kell Cumilla iránti szerelme és a harcba való visszatérés között. Ettől függetlenül a Mednyánszky- és a Kisfaludy-fejezet meggyőzően mutatja be, hogy a 19. századi értelmezések, miközben Széchy Mária alakján keresztül a férfiasság és a nőiesség közötti határ kérdését tematizálják, végül a patriarchális rend helyreállítását, a hagyományos nemi szerepek megvalósítását mutatják fel megnyugtató megoldásként.

A könyvben külön fejezet foglalkozik a Kisfaludy Társaság felhívására keletkezett három Murány-tematikájú költeménnyel: Petőfiével, Aranyéval és Tompáéval. Pálffy célja itt elsősorban nem az egymással párhuzamosan íródott költemények összevetése vagy egymással szembeni kijátszása, hanem az egyes művek egy-egy lényegi aspektusának elemzése. A Petőfi-költeményt tárgyaló fejezet arra kérdez rá, hogy jogos-e Széchy Mária és Szendrey Júlia alakjának a recepciótörténetben megfigyelhető összecsúsztatása. E felfogás szerint Petőfi *Szécsi Máriája* voltaképpen Szendrey Júliának címzett üzenet, melyben a költő feleségét a hagyományos női szerepek követésére buzdítja. Pálffy ezt az értelmezési hagyományt megkérdőjelezve amellet érvel, hogy a két nőalak egybemosása annak a recepciótörténetnek a sajátossága, mely a férfias nő toposzát a költemény hősnőjére és a feleségre egyaránt alkalmazhatónak vélte.

¹ HORVÁTH János, *A magyar irodalom fejlődéstörténete*, tan. BARTA János, KOROMPAY H. János, Bp., Akadémiai, 1976, 132.

A recepciótörténetben talán legnagyobb figyelmet kapott Arany-versről is van új mondanivalója a monográfiának. Pálffy Eszter a szakirodalom eddigi megállapításain túllépve az Arany–Gyöngyösi párhuzamokat Arany–Tasso párhuzamokkal egészíti ki. Meggyőzően bizonyítja, hogy saját Széchy Mária-figurája megalkotásakor Arany *A megszábadított Jeruzsálemre* is támaszkodott: nemcsak Széchy Mária és a varázslónő Armida, illetve a férfiruhát öltő Clorinda között fedezhetők fel hasonlóságok, de a murányi hősnő átváltozása, női énjéhez való visszatalálása is párhuzamba állítható Tasso hőskölteményének azzal az epizódjával, amelyben a Szerencse szigetén a szerelemben elmerült Rinaldo visszatalál férfiúi feladatához.

A költőtriász harmadik tagja, Tompa Mihály *Szécsi Máriája* azt jelzi, hogy a hagyományozódott történetnek másfajta értelmezése is lehetséges volt, mint amit a férfias, de női mivoltához a szerelemben visszataláló hősnő Arany és Petőfi költeményében is megjelenő alakváltozatai képviselnek. Tompa ugyanis árulóként alkotja meg hősnőjét, s így szerelmi kalandját negatív fényben láttatja. Ezzel olyan értelmezési hagyományt indítva el, amely jelentős mértékben hozzájárulhatott a Murányi-tematika iránti érdeklődés hanyatlásához is.

A murányi várfoglalás 19. századi recepciójának érdekes színfoltja Jókai Mór *A murányi hölgy* című színdarabja, amely a korábbi feldolgozásoktól eltérő hangnemet üt meg. Jókai, aki nemcsak Gyöngyösi művét, de a murányi kalandot útirajzában megörökítő *Laboureur* francia szövegét is ismerte, ugyanis ironikusan-parodisztikusan viszonyul a Gyöngyösi-szöveghez. Pálffy Eszter elemzése igen jó érzékkel ragadja meg a Jókai-darab intertextuális kapcsolatait, s meggyőzően érvel amellett, hogy Jókai tudatosan hangszerelte át Gyöngyösi művének néhány részletét. Némi hiányérzet amiatt léphet fel, mert a szerző nem említi, hogy a komikum magában a Gyöngyösi-műben is megtalálható: egészen nyilvánvaló ez például a bolhacsipések miatt meztelenül szaladgáló asszony epizódjában, de – legalábbis az elemzők egy része szerint – az egész művet áthatja „a felszín alatt, a sorok mögött bujkáló halk humor” (Weöres Sándor). Ennek fényében arra is lehetne gondolni, hogy Jókai feldolgozásai egy, a Gyöngyösi-műben már eleve benne rejlő jelentésréteget aktualizálnak.

A kötetet záró utolsó fejezet a korábbiaktól eltérően nem irodalmi szöveggel foglalkozik, hanem Acsády Ignác 1885-ben megjelent, Széchy Máriáról írt történelmi életrajzában tudomány- és társadalomtörténeti kontextusát vázolja fel. Ennek során Pálffy nemcsak a női életrajzokkal szembeni korabeli elvárások főbb jellemzőit vagy az Acsády életrajzában tetten érhető ideológiai elfogultságokat képes felmutatni, hanem a szépirodalom és a kibontakozóban lévő történettudomány összetett viszonyára is fényt vet.

Pálffy Eszter könyvének 19. századi részében határozottan a nemek viszonyának kérdése kerül előtérbe, s e szempont mentén a téma iránti érdeklődésben végső soron kettős motivációt fedez fel:

„Vizsgálódásaim azt mutatják, a 19. század végső soron (és most szükségszerűen általánosítva) arra használta fel Széchy Mária alakját és a

Murány-történetet, hogy alátámassza a korszak domináns ideológiai elképzelését, amely szerint a nő és a férfi különböző szerepekre rendeltettek a világban, s a nő »neki elrendelt« helye szűk családi körében, a nyilvánosságtól távol van. Mindeközben azonban – számomra legalábbis így tűnik – a 19. század Murány-történeteiben tükröződik az a másik aspektus is, amely ezt a nézetet némileg zavarba ejtő módon egészíti ki a korszak egyéb forrásaiban, alkotásaiban is: hogy a nemi szerep-áthágó nő egyúttal azonban mégiscsak izgalmas, csodálatra méltó és rendkívüli alak.” (253–254.)

Az első állítást igen meggyőzően támasztják alá a kötet egyes fejezetei, a második – kétségtelenül nehezen igazolható – tézis talán valamivel alaposabb kifejtést érdemelt volna. S a nemek közötti viszony elemzésében részletesebb tárgyalást kaphattak volna olyan kérdések is, hogy vajon a Széchy Máriában megformált férfias nő alakja pusztán sztereotípiák didaktikus közvetítésére adott lehetőséget, vagy esetleg a korabeli társadalmi normák, konvenciók provokációjának lehetőségét is magában rejtette, illetve hogy van-e összefüggés a téma népszerűsége és a nemi szerepekre vonatkozó felfogás alakulása között.

A könyv végéről visszatekintve a történeti tárgyalásban némi hiányérzetet kelt, hogy nem esik szó a *Murányi Vénus* Széchy Máriájának férfias attribútumairól: hiszen Széchy Máriát már Gyöngyösi is amazonként, Penthesileaként jellemezte. A férfias nő irodalmi toposzának 18. század előtti példájaként Pálfy csupán Ariosto és Tasso epikus költeményeinek nőalakjaira hivatkozik, és nem említi meg azt a tényt, hogy a férfias, harcra való nő alakjának magyar irodalmi hagyománya is van, mindenekelőtt *Béla király és Bankó lánya* históriájában, illetve Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelmében* Borbála alakjában.

Pálfy Eszter könyve igen gazdag irodalmi anyagot dolgoz fel, s az egyes művek értelmezésében mindig releváns új gondolatokat fogalmaz meg. Eközben jó áttekintést ad a magyar irodalom alighanem legtöbbször feldolgozott, a költőket és az olvasókat századokon át lenyűgöző szerelmi történetének különböző megjelenési formáiról. A kötet nemcsak azt bizonyítja, hogy a murányi kaland és a férfias Széchy Mária alakváltozatainak tanulmányozása a jelen irodalomtörténeti érdeklődésű olvasói számára is tanulságokkal szolgálhat, de a filológiai érdeklődés és a nemek irodalmi megjelenítésére rákérdező, elméleti indíttatású kutatások szerencsés találkozásának is példája.